

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

БУЖИНСЬКА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.953.2:159.922.73

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
МОДАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНИХ ФОРМ ПАМ'ЯТІ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Хомуленко Тамара Борисівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: - доктор психологічних наук, професор
Симоненко Світлана Миколаївна,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського,
завідувач кафедри педагогічної та вікової психології;

- кандидат психологічних наук, доцент
Зарицька Валентина Василівна,
Класичний приватний університет,
доцент кафедри практичної психології.

Захист відбудеться «2» жовтня 2010 р. об 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «1» вересня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Медніков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У державній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») ставляться завдання щодо забезпечення розвитку особистості в педагогічному процесі. З нашої точки зору модально-специфічна образна пам'ять має значний розвивальний потенціал щодо застосування в практиці шкільного навчання. Про це як напряму, так і побічно свідчать дослідження в зазначеній області. Але дане припущення вимагає експериментальної перевірки.

В дослідженнях з вікової психології переважно увага приділялась розвитку довільності мнемічних процесів у застосуванні до словесно-логічних форм. Проте в останні роки дослідження образних форм пізнавальних процесів все частіше привертає увагу сучасних науковців (С.М. Симоненко). Але образна пам'ять здебільшого розглядалася в дослідженнях як такий її вид, який передує словесно-логічній пам'яті (Л.М. Житнікова, Л.В. Занков, П.І. Зінченко, З.М. Істоміна, О.М. Леонт'єв, О.Р. Лурія, В.Я. Ляудіс, К.П. Мальцева, О.С. Новомейський, А.О. Смирнов, Е.О. Фарапонова). Особливості розвитку образної пам'яті в усіх її модально-специфічних формах, шляхів, які сприяють її становленню та характеру її впливу на успішність у шкільному навчанні виявляються недостатньо дослідженими. Соціальна значущість та актуальність порушеної проблеми й обумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психологічні особливості розвитку модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося у рамках комплексної науково-дослідної теми кафедр педагогіки, психології та практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Вивчення психологічних характеристик пізнавальної активності школярів і студентів» (державний реєстраційний номер 01.87.0.7122д), що координується Міністерством освіти і науки України. Тема розвиває положення Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 4 від 31.10.2008 р.) та узгоджена на бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження: визначити вікові особливості та психолого-педагогічні умови розвитку модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Теоретичний аналіз та узагальнення наукових підходів до дослідження модально-специфічних форм пам'яті.

2. Визначення комплексу методів дослідження таких модально-специфічних форм пам'яті як зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова та

виявлення особливостей розвитку модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів.

3. Виявлення особливостей зв'язку показників модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів з різним рівнем розвитку словесно-логічної пам'яті.

4. Виявлення особливостей зв'язку показників модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів з різним рівнем засвоєння навчальних програм.

5. Систематизація засобів розвитку таких модально-специфічних форм пам'яті як зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова в умовах навчання в школі у першокласників.

6. Побудова системи психологічного супроводу розвитку таких модально-специфічних форм пам'яті як зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова в процесі навчання та в умовах роботи зі шкільним психологом.

Об'єкт дослідження: розвиток пам'яті у молодших школярів.

Предмет дослідження: розвиток модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: засади генетичної психології (С.Д. Максименко); дослідження особливостей розвитку пам'яті (С.П. Бочарова, П.І. Зінченко, А.О. Смирнов, Г.К. Середа, Т.Б. Хомуленко); теорія розвивального навчання (В.В. Давидов, О.К. Дусавицький); вчення про ноосферу (В.І. Вернадський, Н.В. Маслова).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі був застосований комплекс методів, до якого увійшли: теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, зіставлення психологічних даних за темою дослідження), констатуючий експеримент (визначення особливостей модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів), формуючий експеримент (реалізація розробленої розвивальної програми та визначення її ефективності), методи математичної статистики (описові статистики, кореляційний аналіз, множинний дискримінантний аналіз, факторний та дисперсійний аналіз). Статистичний аналіз здійснювався за допомогою пакету статистичних програм SPSS 15,0.

Діагностування особливостей модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів здійснювалось на основі авторського комплексу методик. Для вивчення тактильної пам'яті були застосовні матеріали з тестів, розроблених Т.Ю. Аскоченською, І.О. Бонком, І.Ю. Матюгіним, та метод «Утриманих членів ряду», для вивчення зорової пам'яті - методика «9 фігур», та метод «Утриманих членів ряду» (запам'ятовування слів та кольорів), для вивчення слухової, смакової та нюхової пам'яті - методика «Заучування 10 слів» О.Р. Лурії та метод «Утриманих членів ряду», для вивчення словесно-логічної пам'яті - методика дослідження довільного запам'ятовування.

База дослідження. Експериментальне дослідження проводилося протягом 2007–2009 навчального року у середній загальноосвітній школі

I-III ступенів №158 Київського району міста Харкова. Загальна кількість досліджуваних – 120 учнів 1-2 класів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі:

- вперше виявлено позитивний зв'язок модально-специфічних форм пам'яті, особливо зорової та тактильної, з рівнем засвоєння першокласниками навчальних програм;

- виявлено прямий зв'язок між рівнем розвитку модально-специфічної пам'яті та рівнем розвитку словесно-логічної пам'яті;

- розширене уявлення про вікові можливості молодшого шкільного віку в питаннях розвитку таких модально-специфічних форм пам'яті як зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова;

- розширене уявлення про можливості застосування засобів цілеспрямованого розвитку по відношенню до модально-специфічних форм пам'яті на початку навчання в школі;

- удосконалено засоби діагностики рівня розвитку пам'яті стосовно смакової пам'яті на відчуття, смакової пам'яті на образи, нюхової пам'яті на відчуття, тактильної пам'яті на слова;

- дістала подальшого розвитку психологічна теорія пам'яті в питаннях характеристики вікових особливостей модально-специфічних її форм на початку навчання в школі;

- дістала подальшого розвитку характеристика завдань з розвитку пам'яті в системі психологічного супроводу навчання в початковій школі, які мають подаватися у розподіленій, а не концентрованій формі, і в якості початкового передбачають підетап усвідомлення чи метамнемічний підетап.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні уявлень про вікові особливості молодшого шкільного віку в питаннях особливостей стихійного становлення та цілеспрямованого розвитку таких модально-специфічних форм пам'яті як зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблений методичний комплекс може бути використаний для діагностики зорової, слухової, дотикової, нюхової, смакової пам'яті як в практичній роботі шкільного психолога, так і в дослідженнях проблематики вікової психології пам'яті.

Результати дослідження були впроваджені у практику роботи вчителів і шкільних психологів Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №165 (довідка № 851 від 31.12.2009 р.), Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №158 (довідка № 5 від 12.01.2010 р.) та Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №164 (довідка № 10 від 15.01.2010 р.).

Надійність та достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, відповідністю методів дослідження його меті та завданням, репрезентативністю вибірки, поєднанням якісного та кількісного аналізу емпіричних даних та застосуванням методів математичної статистики із залученням новітніх програм обробки.

Особистий внесок здобувача в одній статті, написаній у співавторстві, полягає у тому, що теоретична частина, яка присвячена аналізу особливостей функціонування та розвитку образної модально-специфічної пам'яті, виконана особисто автором.

Апробація результатів дисертації здійснювалася у доповідях та повідомленнях на I Міжвузівській науково-практичній конференції «Сучасні напрямки розвитку Харківської наукової школи психології» (м. Харків, 7 квітня 2005 року), II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психосоматики: системний погляд» (м. Харків, 3-5 квітня 2009 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (м. Херсон, 23-24 квітня 2009 року), II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні процеси та творчість» (м. Одеса, 18-19 вересня 2009 року).

Публікації. Основний зміст роботи викладений у 5 статтях (4 одноосібних і 1 у співавторстві), з яких 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 235 найменувань (30 іноземною мовою) та 6 додатків на 9 сторінках. Обсяг основного тексту складає 180 сторінок. Робота містить 19 таблиць та 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічну основу та представлено методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну і практичну значущість отриманих результатів.

У **першому розділі** «Теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень розвитку образної, модально-специфічної пам'яті у молодших школярів» подано огляд результатів теоретичного аналізу літературних джерел за проблемою дослідження, проаналізовано й узагальнено основні підходи до розуміння понять «модально-специфічна пам'ять», «образна пам'ять», «молодший шкільний вік». Представлено аналіз психологічних чинників формування модально-специфічної пам'яті.

Пам'ять у молодшому шкільному віці, як і всі інші психічні процеси, суттєво змінюється. Вона набуває рис довільності, стає свідомо керованою та опосередкованою. Навчальна діяльність дитини потребує високого рівня ефективності мнемічної функції. Серед відомих класифікацій пам'яті образній модально-специфічній пам'яті виділяється місце в двох. В класифікації за критерієм предметно-семантичного змісту матеріалу, який запам'ятовується, виділяють образну, словесно-логічну, рухову та емоційну пам'ять. В класифікації за критерієм модальності, тобто зв'язку з рецепторними системами, які переважно приймають вхідну інформацію, виділяють зорову, слухову, тактильну, нюхову, смакову пам'ять. Щодо класифікації за таким критерієм як часовий параметр роботи пам'яті, в якій виділяють довготривалу та коротко-

тривалу пам'ять, слід зазначити, що в дослідженнях останньої психологи приділяють увагу особливостям образної модально-специфічної пам'яті (Л. М. Веккер, В. Я. Ляудіс, К. П. Мальцева, В.І. Само-хвалова, А. О. Смирнов та інші).

Модально-специфічні форми образної пам'яті не стають предметом вивчення дослідників довготривалої пам'яті, оскільки остання переважно містить в собі еталони (системи образів), які спрямовують і опосередковують акти сприйняття. Але такі еталони спрацьовують і у випадку короткотривалої пам'яті. Отже, було виявлено, що сприйняття і закарбовування образної інформації має свої закономірності на обох рівнях пам'яті: короткотривалої та довготривалої. При цьому дослідники виходили з того, що образ, як правило, містить в собі інформацію, пов'язану з різними модальностями. З цим можна погодитись, але лише частково, оскільки виникало помилкове розуміння образу як такої форми змісту психіки, яка включає в себе інформацію тільки з кількох модальностей.

Щодо інших класифікацій, слід зазначити, що мимовільна і довільна пам'ять (класифікація за характером мнемічної спрямованості) досліджувались переважно з точки зору застосування логічних прийомів запам'ятовування (Н.М. Гнедова, Л.М. Житнікова, Л.В. Занков, П.І. Зінченко, З.М. Істоміна, В.І. Самохвалова та інші), і тому більше уваги приділялось цьому контексту словесно-логічного матеріалу. Але в системі мнемотехніки є цілий ряд образних прийомів запам'ятовування, які можуть входити до характеристики, що визначає не тільки здатність до довільної регуляції мнемічних процесів, але й роль образних форм в процесах пам'яті. Виходячи з вищезазначеного, виникає ряд питань. Образні чи абстрактно-логічні форми пам'яті характеризуються при дослідженні міри довільності застосування образних прийомів запам'ятовування? Чому застосування образних прийомів запам'ятовування словесно-логічного матеріалу стає з віком менш ефективним? Така динаміка обумовлена законами вікового розвитку чи характером шкільного навчання? Чи можливо при застосуванні в шкільному навчанні прийомів розвитку образних форм інтелектуальної діяльності змінити в позитивний бік динаміку розумового розвитку школярів? На ці питання сучасна психологія та педагогіка намагається знайти відповіді.

Аналіз наукових джерел за проблемою дослідження дозволив визначити роль модально-специфічної пам'яті у функціонуванні когнітивної підсистеми психіки та недостатнє дослідження усіх її різновидів. Звідси витікає необхідність ґрунтовного вивчення особливостей та шляхів розвитку образної пам'яті в усіх її модально-специфічних формах, а також характеру її впливу на навчальну успішність на початку шкільного навчання.

У другому розділі «Емпіричне дослідження рівня розвитку модально-специфічних форм пам'яті на початку навчання в школі» наведена схема побудови дослідження, загальна характеристика груп досліджуваних та подана характеристика методик дослідження модально-специфічної пам'яті у молодших школярів.

Загальна схема емпіричного дослідження включала 2 етапи, на кожному з яких вирішувалися конкретні завдання.

На першому етапі дослідження було сформовано вибірку випробовуваних та проведено констатуюче дослідження модально-специфічної пам'яті у молодших школярів. Методики окремих блоків методичного комплексу передбачали залучення: у тактильному, зоровому та слуховому блоці – сенсорної, образної та вербальної форм запам'ятовування інформації; у смаковому блоці – сенсорної та образної форм запам'ятовування інформації; у нюховому блоці – сенсорної форми запам'ятовування інформації.

Дані методики були розраховані на довільне запам'ятовування. В кожному блоці ми намагалися, наскільки це можливо, пропонувати для запам'ятовування інформацію різних модальностей. Лише нюхова модальність була представлена у вигляді складних форм відчуттів, які були пов'язані з відомими харчовими продуктами, що обумовлено як специфікою цієї модальності, так й істотними індивідуальними відмінностями в досвіді учнів щодо даної модальності. Крім того, інформація для запам'ятовування подавалась в образній формі з урахуванням модальностей та у вербальній формі з урахуванням модальностей. За результатами дослідження для кожного учня були визначені: 1) коефіцієнт точності запам'ятовування інформації; 2) коефіцієнт об'єму запам'ятовування інформації; 3) коефіцієнт помилок.

На другому етапі дослідження одержані дані піддавалися статистичному аналізу. Результатом даного етапу дослідження стала розробка статистичної моделі прогнозу навчальної успішності молодших школярів за показниками модально-специфічних форм пам'яті.

Кореляційний аналіз показав, що зв'язки між показниками модально-специфічних форм пам'яті мають певні особливості (рис. 1). Так спостерігаються більш тісні взаємозв'язки всередині блоків модально-специфічної пам'яті, ніж між блоками. Наприклад, сильні позитивні зв'язки встановлені між показниками запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій та запам'ятовування тактильної інформації у вербальній та сенсорній формі ($r = 0,79$ та $r = 0,65$ відповідно). Також відмічаються достовірні зв'язки у зоровому блоці між показником запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі, та запам'ятовування зорової інформації в сенсорній формі ($r = 0,41$ та $r = 0,31$ відповідно). В блоці слухової пам'яті відмічений сильний позитивний зв'язок ($r = 0,61$) між запам'ятовуванням слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (звуки нот), та запам'ятовуванням слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (комплекси звуків). Менш сильні, але достовірно позитивні зв'язки встановлені між запам'ятовуванням слухової інформації з відстроченим відтворенням та запам'ятовуванням слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі – звуки нот та комплекси звуків ($r = 0,39$ та $r = 0,31$ відповідно). Позитивні кореляції відмічаються і між запам'ятовуванням смакової інформації, пред'явленої в сенсорній та образній формі ($r = 0,34$).

Отримані дані свідчать про те, що запам'ятовування (об'єм) та відтворення (точність) інформації, пред'явленої хоча і в різних формах – сенсорній, слуховій, тактильній, але в межах одного із блоків модальності (тактильному, зоровому, слуховому та ін.), відбувається краще, ніж запам'ятовування та відтворення інформації, пред'явленої в неадекватній модальності.

Винятком є запам'ятовування пред'явленої в образній формі нюхової інформації. Показники цієї форми пам'яті мають значущі кореляційні зв'язки із всіма іншими показниками модально-специфічної пам'яті. Найбільш сильні зв'язки показників модально-специфічної пам'яті на нюхову інформацію виявлені із показниками тактильної пам'яті та слухової пам'яті (запам'ятовування слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі – звуки нот).

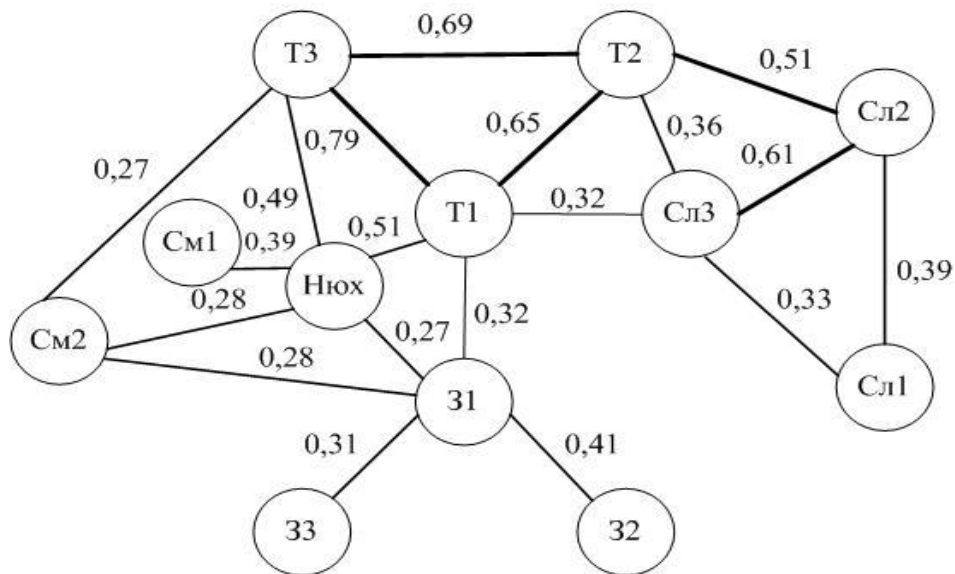


Рис. 1. Кореляційний граф значущих зв'язків між показниками модально-специфічних форм пам'яті.

Примітки:

1. Т1 – тактильна інформація в умовах застосування візуальних асоціацій; Т2 – тактильна інформація в сенсорній формі; Т3 – тактильна інформація у вербальній формі; 31 – зорова інформація в образній формі; 32 – зорова інформація в сенсорній формі; 33 – зорова інформації в сенсорній формі; Сл1 – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням; Сл2 – слухова інформації в сенсорній формі (звуки нот); Сл3 – запам'ятовування слухової інформації в сенсорній формі (комплекси звуків); См1 – смакова інформація в образній формі; См2 – смакова інформація в сенсорній формі; Нюх – нюхова інформація в образній формі.

2. ——— - позитивний зв'язок ($p < 0,01$); ——— - позитивний зв'язок ($p < 0,001$).

Як видно з рис. 1, найбільше число значущих зв'язків мають декілька показників модально-специфічних форм пам'яті: запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій; запам'ятовування

тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі; запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі; запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі; запам'ятовування слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (комплекси звуків); запам'ятовування нюхової інформації, пред'явленої в образній формі. Ці показники є центральними в кореляційних плеядах – тісно взаємопов'язаних показниках модально-специфічних форм пам'яті.

Факторний аналіз кореляційної матриці дозволив отримати чотирьох-факторну структуру модально-специфічних форм пам'яті молодших школярів.

Перший фактор – «тактильна пам'ять» — включив чотири показники. У цьому факторі, що відображає найбільшу долю сумарної спільності вихідних ознак (27,8%), значущі ваги (в порядку убутання) після обертання отримали наступні перемінні – запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій, запам'ятовування пред'явленої у вербальній формі тактильної інформації, запам'ятовування пред'явленої в сенсорній формі тактильної інформації та запам'ятовування нюхової інформації.

Другий фактор – «слухова пам'ять» (вага 15,3%) – утворили також три показники. Основні навантаження прийшлися на перемінні – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням та запам'ятовування пред'явленої в сенсорній формі слухової інформації у вигляді звуків нот та комплексів звуків.

Третій фактор – «зорова пам'ять» (факторна вага –14,3 %) згрупував три показники. До нього увійшли показники, які характеризують запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі, запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі, та запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої у вербальній формі (перемінні перераховані в порядку убутання факторних навантажень).

Четвертий фактор – «смакова пам'ять» (12,7 %) - утворили показники модально-специфічної пам'яті, що перераховуються в порядку убутання ваги факторних навантажень: запам'ятовування пред'явленої в образній формі смакової інформації та запам'ятовування пред'явленої в сенсорній формі смакової інформації. Всі показники мають позитивне факторне навантаження.

Таким чином, результати факторного аналізу показують, що модально-специфічні види пам'яті утворюють чітку структуру, в якій зв'язки між показниками всередині окремих блоків модально-специфічної пам'яті сильніші, ніж між блоками.

Із рис. 2 можна бачити, що показники модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів мають значущі зв'язки як із словесно-логічною пам'яттю, так і з успішністю засвоєння навчальних програм. Зокрема, із словесно-логічною пам'яттю на статистично достовірному рівні корелюють лише два показники модально-специфічної пам'яті – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням ($r = 0,449$; $p < 0,0001$) та за-

пам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі ($r = 0,293$; $p < 0,023$). Позитивні кореляції вказують на те, що збільшення об'єму запам'ятовування та точності відтворення інформації приводить до збільшення продуктивності словесно-логічної пам'яті.

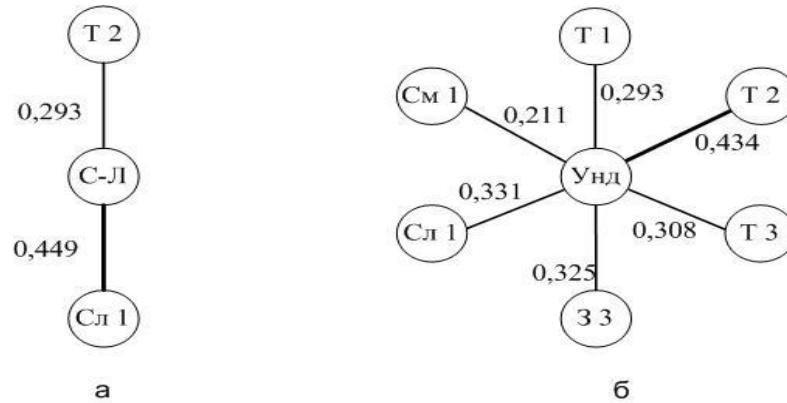


Рис. 2. Взаємозв'язки показників модально-специфічної пам'яті із словесно-логічною пам'яттю (а) та з успішністю засвоєння навчальних програм (б) молодшими школярами.

Примітка. С-Л – словесно-логічна пам'ять; Унд – успішність навчальної діяльності; Т1 – тактильна інформація в умовах застосування візуальних асоціацій; Т2 – тактильна інформація у сенсорній формі; Т3 – тактильна інформація у вербальній формі; 33 – зорова інформації в сенсорній формі; Сл1 – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням; См1 – смакова інформація в образній формі.

Із успішністю засвоєння навчальних програм статистично значущі позитивні кореляції мають п'ять показників модально-специфічної пам'яті, а саме: запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій ($r = 0,293$; $p = 0,023$), запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі ($r = 0,434$; $p = 0,001$), запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі ($r = 0,308$; $p = 0,017$), запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі ($r = 0,325$; $p = 0,011$), запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням ($r = 0,331$; $p = 0,010$).

Психологічний зміст встановлених кореляцій полягає в тому, що зі збільшенням (розвитком) реєстрованих показників модально-специфічної пам'яті відбувається підвищення навчальної успішності молодших школярів.

Словесно-логічна пам'ять також має позитивний значущий зв'язок із рівнем засвоєння навчальних програм ($r = 0,502$; $p = 0,001$).

Дані кореляційного аналізу підтверджуються результатами порівняльного аналізу. Порівнювалися випробовувані школярі, які за результатами процентильної стандартизації були віднесені до двох полярних груп – найбільш та найменш успішних в навчанні. Результати порівняння із використанням t-критерію Ст'юдента показників модально-специфічних форм пам'яті по гру-

пах найбільш успішних та найменш успішних за рівнем освоєння навчальних програм учнів показали, що вони статистично значуще розрізняються між собою.

Покроковий лінійний дискримінантний аналіз дозволив виявити найбільш інформативні види модально-специфічної пам'яті з метою прогнозу навчальної успішності молодших школярів, до яких увійшли такі змінні: словесно-логічна пам'ять, запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (Зорова 3), запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі (Тактильна 2). Коефіцієнти для скороченого набору класифікаційні функції Фішера представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти класифікаційних функцій Фішера

Види пам'яті	Групи випробовуваних учнів	
	Найбільш успішні	Найменш успішні
Словесно-логічна	0,029	0,080
Зорова 3	0,079	0,123
Тактильна 2	0,054	0,087
Constant	-3,871	-9,019

Числові значення коефіцієнтів в скороченій лінійній функції дискримінанта дають можливість визначити вагу окремих показників в характеристиці навчальної успішності учнів, а знаки при коефіцієнтах – спрямованість дії відповідних показників на неї. Імовірнісна сумарна точність передбачення навчальної успішності за модально-специфічними видами пам'яті стала вищою, ніж при повному наборі перемінних, і дорівнює 85,0%. Для групи найбільш успішних учнів вона становить 87,5%, для групи найменш успішних – 83,33%.

У третьому розділі «Шляхи та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті у молодших школярів» викладено загальну стратегію формування експерименту та подано результати експерименту, направлено на формування модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів в ході реалізації розвивальної програми.

Розвивальна програма, направлена на розвиток модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів, складалася з трьох основних етапів: мотиваційного, основного та рефлексивного, які зумовлюють певні напрями роботи. Кожен з етапів складався з підетапів, в яких передбачалася участь учнів у серії занять, що склалися з розвивальних завдань. Орієнтовна структура розвивальної програми представлена в таблиці 2.

Для реалізації плану психолого-педагогічного експерименту були задіяні чотири групи молодших школярів, кожна з яких відповідала одній із експериментальних умов, а саме: група 1 – концентроване пред'явлення розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метамнемічним) на початку розвивальної програми; група 2 – концентроване пред'явлення розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метамнемічним) в кінці розвивальної програми;

група 3 – розподілене пред’явлення розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метамнемічним) на початку розвивальної програми; група 4 – розподілене пред’явлення розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метанемічним) в кінці розвивальної програми.

Таблиця 2

Орієнтовна структура розвивальної програми

Мета: розвиток модально-специфічної пам’яті як чиннику пізнавальної активності молодших школярів			
Етапи	Мета	Підетапи	Мета
1	2	3	4
1.Мотиваційний	Формування змістовної мотивації до участі в розвивальній програмі.	1.1.Підготовчий	Формування позитивного настрою учасників до групової роботи.
		1.2.Усвідомлення (метанемічний)	Формування змістовних характеристик позитивної мотивації до участі у розвивальній програмі через усвідомлення її спрямованості та ролі пам’яті в успішному навчанні.
2.Основний	Формування таких характеристик пізнавальних процесів, які сприяють розвитку модально - специфічної пам’яті та зростанню загального рівня пізнавальної активності учня.	2.1.Допоміжний	Розвиток сенсорно-перцептивних та інтелектуальних якостей когнітивної сфери, які обумовлюють високий рівень розвитку уваги щодо потенціальних об’єктів запам’ятовування.
		2.2.Мнемічний	Розвиток якостей модально-специфічної пам’яті, які сприяють успішному засвоєнню та відтворенню як образної, так і словесної інформації.
		2.3.Комплексний	Розвиток сенсорно - перцептивних, інтелектуальних та мнемічних якостей в системі завдань, успішне виконання яких передбачає одночасне чи послідовне залучення зазначених якостей когнітивної сфери особистості учня.

1	2	3	4
3.Рефлексивний	Усвідомлення результатів участі в розвивальній програмі для забезпечення активного їх застосування в навчальній діяльності та інших сферах життєдіяльності молодшого школяра.	3.1.Аналітичний	Деталізація та усвідомлення результатів розвивальної програми як власних надбань її учасників.

До кожної з чотирьох груп увійшли по 25 досліджуваних. Для вирівнювання груп за чисельністю деякі результати випадковим чином видалялися. Рандомізація – випадковий розподіл випробовуваних в кожну із чотирьох експериментальних груп – не проводилася. Групи випробовуваних склалися із навчальних класів. Як відомо, такий експеримент проводиться за квазі-експериментальним планом.

Таблиця 3 містить результати перевірки трьох основних гіпотез двохфакторного дисперсійного аналізу.

Таблиця 3

Результати двохфакторного дисперсійного аналізу

Джерело дисперсії	Сума квадратів	df	Середні квадрати	F-критерій	Рівень значущості
Інтенсивність	0,640	1	0,640	0,680	0,412
Усвідомленість	36,000	1	36,000	38,230	0,0001
Інтенсивність × Усвідомленість	129,960	1	129,960	138,011	0,0001
Помилка	90,400	96	0,942		
Загальна	7146,000	100			
Скоректована загальна	257,000	99			

Факторна модель пояснює 64,8% загальної долі мінливості успішності засвоєння навчальних програм.

З результатів двохфакторного дисперсійного аналізу витікає наступне:

➤ перемінна інтенсивність – концентрований/розподілений спосіб пред’явлення розвивальних вправ – не чинить статистично значущого впливу на розподіл залежної перемінної успішності засвоєння навчальних програм (середні значення для груп 1 та 2 склали відповідно 8,38 та 8,22, $F = 0,680$, $p = 0,412$);

➤ перемінна усвідомленість-черговість пред’явлення метамнемічного блоку чинить статистично достовірний вплив на розподіл залежної перемінної успішності засвоєння навчальних програм (середні значення для груп склали відповідно 7,70 та 8,90, $F = 38,230$, $p = 0,0001$);

➤ виявлено статистично достовірну взаємодію між незалежними перемінними інтенсивності та усвідомленості ($F = 138,011$, $p = 0,0001$).

Головний результат експериментального дослідження впливу розвивальної програми (її різних умов) на успішність засвоєння навчальних програм молодшими школярами ілюструє рис. 3.

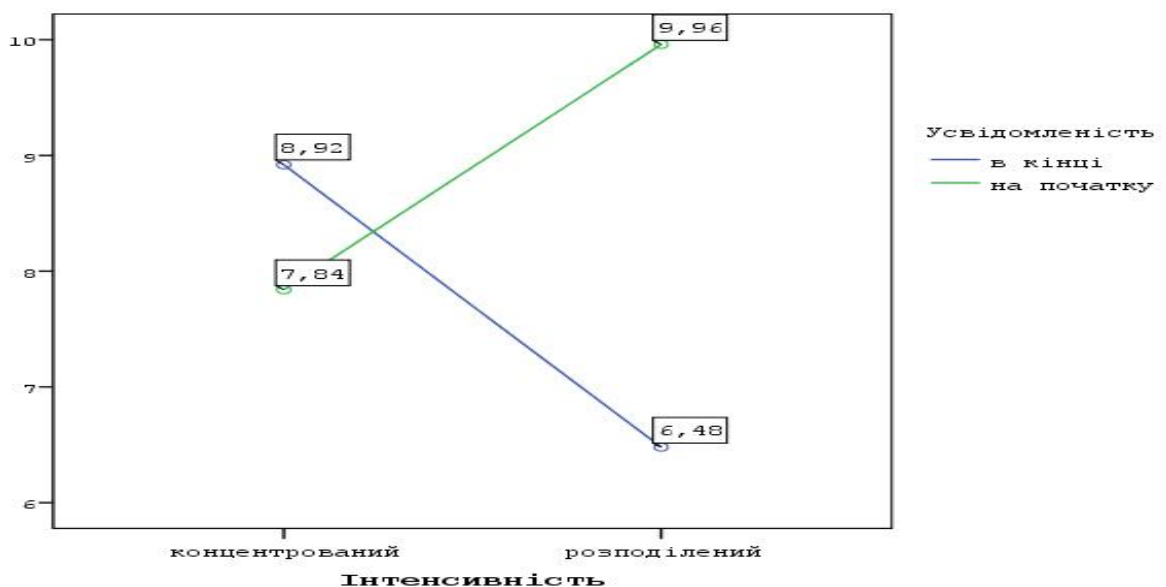


Рис. 3. Зміна навчальної успішності першокласників в залежності від інтенсивності пред’явлення розвивальних вправ та порядку усвідомленості метамнемічних процесів.

Як можна бачити із рис. 3, найбільш значущим виявляється вплив на навчальну успішність молодших школярів в результаті взаємодії двох факторів – інтенсивності пред’явлення розвивальних вправ та усвідомленості метамнемічних процесів. Найвища успішність молодших школярів спостерігається при розподіленому пред’явленні розвивальних вправ з усвідомленням метамнемічних процесів на початку реалізації розвивальної програми (середнє значення в групі дорівнює 9,96). Концентрований спосіб пред’явлення розвивальних вправ з усвідомленням метамнемічних процесів в кінці впровадження розвивальної програми дає дещо нижчі результати засвоєння навчальних програм (середнє значення для групи = 8,92).

Таким чином, експериментальне дослідження впливу розвивальної програми на навчальну успішність молодших школярів дозволило виявити

умови пред'явлення розвивальних вправ, які приводять до найбільш успішного засвоєння навчальних програм.

Ми припустили, що ефект підвищення успішності засвоєння навчальних програм першокласниками викликаний не лише підвищенням рівня виразності окремих модально-специфічних форм пам'яті, але й структурними змінами зв'язків між ними.

Для обґрунтування положення про те, що навчальна успішність молодших школярів визначається не лише рівнем розвитку окремих модально-специфічних форм пам'яті, але й їх структурною організацією, проводився аналіз матриць інтеркореляцій тестових показників для груп учнів до та після здійснення експериментального впливу. Отримані дані представлялися у вигляді матриць інтеркореляцій, а також у формі структурограм модально-специфічних форм пам'яті, що значимо корелюють між собою (корелограм).

Структурограми, що відображають кореляційні відношення між показниками модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів в групах з різним експериментальним впливом, представлені на рис. 4.

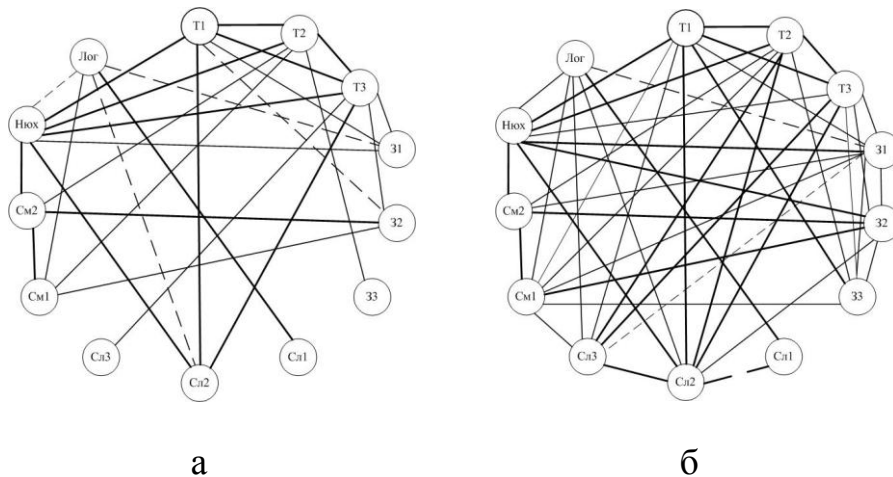


Рис. 4. Структурограми взаємозв'язків показників модально-специфічної пам'яті у молодших школярів в групі з розподіленим пред'явленням розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метамнемічним) в кінці розвивальної програми (а) та розподіленим пред'явленням розвивальних вправ з підетапом усвідомлення (метамнемічним) на початку розвивальної програми (б).

Аналіз структурограм між показниками модально-специфічних форм пам'яті в групах з різним експериментальним впливом (рис. 4), дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, не дивлячись на те, що склад показників модально-специфічних форм пам'яті в обох групах повністю ідентичний, їх організація значно розрізняється (матриці інтеркореляції показників модально-специфічних форм пам'яті, на основі яких побудовані структурограми, виявились статистично достовірно різнорідними за критерієм $\chi^2 = 21,04$ ($p < 0,05$), що свідчить про їх якісну гетерогенність).

Звідси витікає, що зміна рівня навчальної успішності молодших школярів в значній мірі обумовлюється власне системними ефектами та механізмами інтеграції показників модально-специфічних форм пам'яті, а не лише рів-

нем розвитку окремих показників модально-специфічних форм пам'яті, хоча і це має місце. Крім того, структурограми молодших школярів в групах з різним експериментальним впливом значуще відмінні і за загальним рівнем їх організованості. Даний результат вказує на достатньо важливий механізм навчальної успішності молодших школярів. Зростання навчальної успішності має характер не лише кількісних змін. В основі цього зростання лежить якісне переструктурування сукупності основних показників модально-специфічних форм пам'яті. Зміна рівня навчальної успішності молодших школярів визначається саме структурними ефектами інтеграції показників модально-специфічних форм пам'яті.

В якості базових модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів до експерименту виступали: нюхова пам'ять (вага дорівнює 20), запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі (17), запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій (15) та запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі (14).

Після експерименту базовими модально-специфічними формами пам'яті у молодших школярів виявилися: нюхова пам'ять (вага дорівнює 26), запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій (22), запам'ятовування слухової інформації, пред'явленої окремими стимулами в сенсорній формі (21); запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі (18) та запам'ятовування смакової інформації, пред'явленої в образній формі (17).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми впливу модально-специфічних форм пам'яті на пізнавальний розвиток молодшого школяра. Отримані у процесі дослідження теоретичні та емпіричні результати свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення дослідницьких завдань і дають змогу сформулювати такі висновки.

1. Модально-специфічна пам'ять має значний розвивальний потенціал щодо застосування в практиці шкільного навчання як ресурс позитивного впливу на становлення пізнавальних процесів. Про це як напрямую, так і побічно свідчать дослідження в зазначеній області. Аналіз наукових джерел за проблемою дослідження дозволив визначити роль модально-специфічної пам'яті у функціонуванні когнітивної підсистеми психіки та зазначити недостатню дослідженість усіх її різновидів. Крім того, питання щодо вікової динаміки модально-специфічної пам'яті та динаміки її ролі у пізнавальному розвитку дитини вимагає додаткових досліджень.

2. Результати емпіричного дослідження доводять, що зв'язки між модально-специфічними формами пам'яті мають певні особливості. Спостерігаються більш тісні взаємозв'язки всередині блоків модально-специфічної пам'яті, ніж між блоками. Сильні позитивні зв'язки встановлені між показниками запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візу-

альних асоціацій та запам'ятовування тактильної інформації у вербальній та сенсорній формі. Також відмічаються достовірні зв'язки в зоровому блоці між показником запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі, та показником запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі. В слуховій пам'яті відмічений сильний позитивний зв'язок між запам'ятовуванням слухової інформації (звуки нот), пред'явленої в сенсорній формі, та запам'ятовуванням слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (комплекси звуків). Менш сильні, але достовірно позитивні зв'язки встановлені між запам'ятовуванням слухової інформації з відстроченим відтворенням та запам'ятовуванням слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (звуки нот та комплекси звуків). Позитивні кореляції відмічаються і між запам'ятовуванням смакової інформації, пред'явленої в сенсорній та образній формі. Таким чином, запам'ятовування (об'єм) та відтворення (точність) інформації, пред'явленої хоча і в різних формах (сенсорній, слуховій, тактильній), але в межах одного із блоків модальності (тактильному, зоровому, слуховому та ін.) відбувається краще, ніж запам'ятовування та відтворення інформації, пред'явленої в неадекватній модальності.

3. Результати факторного аналізу показують, що модально-специфічні форми пам'яті утворюють чітку структуру, в якій зв'язки між показниками всередині окремих факторів модально-специфічної пам'яті сильніші, ніж між блоками факторів. Перший фактор «Тактильна пам'ять» утворили чотири показники: запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій, запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі, запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі та нюхова пам'ять. Другий фактор «Слухова пам'ять» утворили три показники: запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням, запам'ятовування слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (звуки нот), та запам'ятовування слухової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (комплекси звуків). Третій фактор «Зорова пам'ять» згрупував також три показники: запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі, запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі, та запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої у вербальній формі. Четвертий фактор «Смакова пам'ять» утворили наступні показники модально-специфічної пам'яті: запам'ятовування смакової інформації, пред'явленої в образній формі, та запам'ятовування смакової інформації, пред'явленої в сенсорній формі.

4. Виявлено, що окремі модально-специфічні форми пам'яті мають зв'язок як із словесно-логічною пам'яттю, так і з успішністю засвоєння навчальних програм молодшими школярами. Із словесно-логічною пам'яттю на статистично значущому рівні корелюють лише два показники модально-специфічної пам'яті – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням та запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі. Із успішністю засвоєння навчальних програм статистично значущі позитивні кореляції мають п'ять показників модально-специфічної

пам'яті – запам'ятовування тактильної інформації в умовах застосування візуальних асоціацій, запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі, запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі, запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі, запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням. Словесно-логічна пам'ять також має позитивний значущий зв'язок із рівнем засвоєння навчальних програм.

5. Статистично значущі відмінності між групами школярів різного рівня успішності засвоєння навчальних програм виявлені за всіма досліджуваними показниками тактильної пам'яті, а також за показниками зорової пам'яті – довільне запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (кольори) з відтворенням у правильній послідовності, слухової – довільне запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням, а також словесно-логічної пам'яті. Причому в групі більш успішних школярів всі вказані показники є вищими. За результатами кореляційного та порівняльного аналізу можна стверджувати, що більш високий рівень показників тактильної, зорової (довільного запам'ятовування інформації, пред'явленої в сенсорній формі з відтворенням у правильній послідовності), слухової (довільне запам'ятовування інформації з відстроченим відтворенням) та словесно-логічної пам'яті є психологічною умовою більш продуктивного засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами.

В дослідженні засобами дискримінантного аналізу здійснений прогноз навчальної успішності молодших школярів та виявлено, що найбільш інформативними для прогнозування успішності засвоєння навчальних програм молодшими школярами є такі змінні: словесно-логічна пам'ять, запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в сенсорній формі, та запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі.

6. Для забезпечення позитивної динаміки показників модально-специфічної пам'яті розвивальна програма повинна включати такі етапи: «Мотиваційний», метою якого має бути формування змістовної мотивації до участі в розвивальній програмі; «Основний», метою якого має бути формування таких характеристик пізнавальних процесів, які сприяють розвитку модально-специфічної пам'яті та зростанню загального рівня пізнавальної активності учня; «Рефлексивний», метою якого має бути усвідомлення результатів участі в розвивальній програмі для забезпечення активного їх застосування в навчальній діяльності та інших сферах життєдіяльності молодшого школяра.

Експериментальна перевірка різних варіантів реалізації структури розвивальної програми дозволила виявити роль таких факторів як інтенсивність/концентрованість пред'явлення розвивальних вправ та метамнемічна обізнаність.

7. Проведення психолого-педагогічного експерименту, спрямованого на розвиток модально-специфічної пам'яті як чиннику пізнавальної активності молодших школярів, показало достовірне зростання рівня виразності біль-

шості показників модально-специфічної пам'яті. А зростання рівня виразності показників модально-специфічної пам'яті у молодших школярів призвело до зростання рівня засвоєння ними навчальних програм. Цей факт підтверджує двохфакторний дисперсійний аналіз, з якого витікає, що перемінна інтенсивність (концентрований/розподілений спосіб пред'явлення розвивальних вправ) не чинить статистично значущого впливу на розподіл залежної перемінної успішності засвоєння навчальних програм; перемінна усвідомленість (черговість пред'явлення метамнемічного блоку) чинить статистично достовірний вплив на розподіл залежної перемінної успішності засвоєння навчальних програм. Отримані дані дозволили виявити статистично достовірну взаємодію між незалежними перемінними інтенсивність та усвідомленість. Головний результат експериментального дослідження впливу розвивальної програми (її різних умов) на успішність засвоєння навчальних програм молодшими школярами доводиться наступним: найбільш значущим виявляється вплив, який здійснюється на навчальну успішність молодших школярів саме в результаті взаємодії двох факторів – інтенсивності пред'явлення розвивальних вправ та усвідомленості метамнемічних процесів. Найвища навчальна успішність молодших школярів спостерігається при розподіленому пред'явленні розвивальних вправ з усвідомленням метамнемічних процесів на початку реалізації розвивальної програми. Концентрований спосіб пред'явлення розвивальних вправ з усвідомленням метамнемічних процесів в кінці впровадження розвивальної програми дає дещо нижчі результати засвоєння навчальних програм.

Таким чином, експериментальне дослідження впливу розвивальної програми на навчальну успішність молодших школярів дозволило виявити умови пред'явлення розвивальних вправ, які приводять до найбільш успішного засвоєння школярами навчальних програм.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні вікової динаміки особливостей модально-специфічних форм пам'яті, у розробці і апробації розвивальних програм для різних вікових категорій дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бужинська С.М. Психологічні особливості розвитку пам'яті у першокласників / С.М. Бужинська // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2005. – Вип.14. – С. 38-44.

2. Бужинська С.М. До питання про розвиток модально-специфічної пам'яті / Т.Б. Хомуленко, С.М.Бужинська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. – Харків: ХНУ, 2009. – Вип. 41. – № 842.– С. 369-373.

3. Бужинська С.М. Розвиток модально-специфічної пам'яті у школярів в контексті ноосферної педагогіки / С.М.Бужинська // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2009. – Вип. 32. – С. 16-24.

4. Бужинська С.М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті у молодших школярів / С.М.Бужинська // Науково-практичний жур-

нал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». – Спец. вип. «Когнітивні процеси та творчість». – Одеса, лютий 2010. – С. 148-151.

5. Бужинська С.М. Шляхи та засоби психодіагностики модально-специфічної пам'яті у школярів / С.М.Бужинська // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. пр. – Херсон, 2009. – Ч. I. – С. 158-168.

АНОТАЦІЯ

Бужинська С.М. Психологічні особливості розвитку модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2010.

Дисертацію присвячено вивченню психолого-педагогічних умов розвитку модально-специфічних форм пам'яті та їх впливу на особливості пізнавального розвитку молодших школярів. Робота містить теоретичне обґрунтування, методичні засади та результати емпіричного дослідження, в ході якого було визначено, що модально-специфічні форми пам'яті утворюють чітку структуру. У процесі роботи розкрито і поглиблено наукові уявлення щодо впливу модально-специфічних форм пам'яті на пізнавальний розвиток молодшого школяра, доведений вплив модально-специфічної пам'яті на успішність засвоєння молодшими школярами навчальних програм, розроблено діагностичний інструментарій для дослідження модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів, виявлений взаємозв'язок між окремими показниками модально-специфічних форм пам'яті із словесно-логічною пам'яттю та з рівнем засвоєння учнями навчальних програм. Впроваджена програма цілеспрямованого розвитку модально-специфічних форм пам'яті у молодших школярів дозволила визначити умови пред'явлення розвивальних вправ, завдяки яким досягається зростання рівня засвоєння молодшими школярами навчальних програм.

Ключові слова: образна пам'ять, модально-специфічна пам'ять, мнемічний розвиток, молодший шкільний вік, засвоєння навчальних програм.

АННОТАЦИЯ

Бужинская С.Н. Психологические особенности развития модально-специфических форм памяти у младших школьников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 2010.

Диссертация посвящена изучению психолого-педагогических условий развития модально-специфических форм памяти и их влияния на особенности познавательного развития младших школьников. В работе пред-

ставлены результаты теоретико-методологического анализа литературных источников по проблеме исследования. Осуществлен анализ понятия «модально-специфическая память», в ходе которого было выявлено, что модально-специфическая образная память имеет значительный развивающий потенциал относительно использования в практике школьного обучения, может рассматриваться как ресурс позитивного влияния на становление познавательных процессов. Об этом свидетельствуют исследования в указанной области. Исходя из анализа научных источников, была определена роль модально-специфической памяти в функционировании когнитивной подсистемы психики и недостаточная исследованность всех её разновидностей.

В результате эмпирического исследования были раскрыты и углублены научные представления о влиянии модально-специфических форм памяти на познавательное развитие младших школьников. Разработан диагностический инструментарий для исследования модально-специфических форм памяти у младших школьников. В процессе работы была выявлена взаимосвязь как между отдельными показателями модально-специфической памяти, так и со словесно-логической памятью и уровнем усвоения учебных программ младшими школьниками. Доказано влияние модально-специфической памяти на успешность усвоения младшими школьниками учебных программ.

Установлено, что модально-специфические формы памяти образуют четкую структуру, в которой связи между показателями в середине отдельных блоков модально-специфической памяти сильнее, чем между блоками. В исследовании выявлено, что по группе наиболее успешных учеников показатели модально-специфической памяти выше на статистически значимом уровне, чем по группе наименее успешных учеников. Таким образом, можно утверждать, что более высокий уровень развития показателей тактильной, зрительной, слуховой и словесно-логической памяти является психологическим условием более продуктивного усвоения учебного материала. В исследовании осуществлен прогноз учебной успешности младших школьников и выявлено, что наибольший вклад в учебную успешность вносят словесно-логическая память, запоминание предъявленной в сенсорной форме зрительной информации, а также запоминание тактильной информации, предъявленной в сенсорной форме. Таким образом, выявлено, что для прогнозирования учебной успешности младших школьников можно использовать сокращенный набор переменных.

Разработана и описана структура развивающей программы, которая направлена на развитие модально-специфической памяти как фактора познавательной активности младших школьников. Экспериментальная проверка разных вариантов реализации структуры развивающей программы позволила выявить, что наиболее значимым оказывается влияние, которое осуществляется на учебную успешность младших школьников в результате взаимодействия двух факторов – интенсивности предъявления развивающих упражнений и метамнемической осведомленности.

Таким образом, внедренная программа целенаправленного развития модально-специфических форм памяти у младших школьников позволила выявить условия предъявления развивающих упражнений, которые приводят к наиболее успешному усвоению младшими школьниками учебных программ. Было установлено, что наиболее успешное усвоение младшими школьниками учебных программ наблюдается при распределенном предъявлении развивающих упражнений с осознанием метамнемических процессов в начале реализации развивающей программы.

Полученные в работе результаты могут быть использованы как в практике школьной психологической службы, так и при научных исследованиях проблематики возрастной психологии памяти.

Ключевые слова: образная память, модально-специфическая память, мнемическое развитие, младший школьный возраст, усвоение учебных программ.

SUMMARY

Buzhynska S. M. Psychological peculiarities of elementary school pupils' memory modal-specific forms development. – Manuscript.

A dissertation submitted for the research degree of Candidate of Science (PhD) in Psychology. Specialism 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. – Kharkiv, 2010.

The dissertation explores psychological and pedagogical conditions of memory modal-specific forms development and its effect upon the elementary school pupils' progress. The work provides theoretic rationale, systemic principles as well as the problem empiric research results. It has been established that memory modal-specific forms have a distinct structure. The research has contributed to the further development of theoretical concepts related to the effect of memory modal-specific forms upon the elementary school pupils' cognitive progress. The positive effect of the said type of memory upon the pupils' progress in their course of studies has been proved. A diagnostic methodology to research elementary school pupils' memory modal-specific forms has been developed. The interrelations among some of the modal-specific forms of memory, the verbal-logical memory and the standard of pupils' progress has been established. The experimentally verified program, created with the purpose to develop elementary school pupils' modal-specific forms of memory, allowed to establish the conditions of developmental exercises presentation that contribute to the improvement of pupils' standards of acquisition.

Key words: figurative memory, modally specific memory, memory development, the youngest school-age, educational programs learning.